

СВЯТО ІВАНА КУПАЛА В МУЗЕЇ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ НАН УКРАЇНИ

Ніна Зозуля (м. Київ)

Свято Івана Купала, закорінене глибоко у віках, зберегло багато елементів, що сягають сивої давнини. Свідченням цього є матеріали, зібрані в багатьох областях України.

Із записів 1977 р., зроблених на Поділлі, у с. Луги Чечельницького р-ну на Вінниччині від Федчишиної Франі Пантелеймонівни, 1917 р. н.: "Івана Купала

тепер майже не святкують. Може, тільки як не було дощу, то жінки збиралися, робили Івана і купали його в криниці. А раніше дівчата на це свято збиралися у другій половині дня, йшли до лісу й плели з гілок та квіток Івана. Робили його у вигляді людської фігури з головою, руками та ногами. Підв'язували вірвовкою і купали в криниці чи річці. Коли носили

Illustrissimus et reverendissimus dominus Samuel z Ossy Ozga, episcopus Kijovien contra reverendum parochum Przyszywalscen et alias ad infrascripta jus aliquod haben citatos.

W sprawie y akcyi sądowey między jasnie wielmożnym jegomością xiędzem Samuelem z Ossy Ozgą, biskupem Kiiowskim, princypalnym czyniącym aktorem z iedney a wielebnym xiędzem parochem przyszywalskim y innemi, aliquod jus vel interesse ad infrascripta mającemi o **exdywizyą parochii y odłączenie wsi Dorohin nazwaney od parochii przyszywalskiej, pozwolenie cerkiew w pomienionym **Dorohiniu** wystawic, erekcyą approbować, pozwanemi z drugiey strony na terminie dzisieyszym **ex literis cridae** przypadaiącym, agituiącey się wielmożny nayprzewielebniejszy jegomosc xiądz Sylwester Rudnicki, zakonu świętego Bazylego Wielkiego opat Kaniowski, wikary in spiritualibus et officyał generalny metropolii całej Rusi, siedzącę auditisę partis actoreo instantia wielmożnego zas pozwanego super allegatis et petitis consensu ante omnia contumates, quos vis citatos non comparenta ressutavit et inspiorum contumæciam wies **Dorohin** nazwaną, quo ad curam animarum od parochii przyszywalskiej odłączył, erekcyą pro dote cerkwi **Dorohinskiej** mającey się wystawic zapisaną approbował y konsens in seorsiva scriptura na **założenie** w **Dorohiniu** świątnicy Boskiej z kancellaryi wydać rozkazał y tez noviter exdywizyodowaną parochią **Dorohińską** pro vacanti podał y starac się modis licitis (sic!) jasnie wielmożnego kollatora o preżętą przepuscił y pozwolił mocą dekretu ninieyszego.**

Theodorus Gromnicki notarius manu propria

Івана, то при цьому співали:

Івайлочка-Купайлочка,
Там купалася ластівочка,
На бережечку сушилася,
А дівка Ганна журилася,
Що ще рушнички не напряла
Й Івана сподобала,
Рушнички на верстаті,
Іван з людьми в хаті”.

А ось що розповіла Андріяш Марія Володимирівна, 1899 р. н., із с. Червона Гребля того ж Чечельницького р-ну в 1977 р.: “Дівчата збиралися за Івана, йшли до лісу, плели вінки і робили з гілок Івана, завітчували його квітками й несли з лісу в село. Івана тримали дівчина і хлопець. Купали Івана перед вечором. А коли не було довго дощу, то обливали одне одного водою і приказували: Що, може попадеш на таку душу, що дощ піде. Коли Івана покупали, його розривали на частини й кожен ніс на грядки з огірками, щоб гарні росли.

Дівчата в цей час співали купальських пісень. Ось одна з них:

Ой на Івана, на Купайла
Вийшла Тетяна, як та панна,
На ню хліпці взглядаються,
Повітатися встидаються,
А той Іван не встидався,
Взяв за ручку та й повітався.

А ця – про те, як купали “Івана”:

Тут купався Іван
Та й у воду упав,
Було б тобі не купатися,
Та й з нами молодими погратися”.

Із матеріалів, зафіксованих 1989 р. від Колибачук Федори Микитівни 1895 р. н. із с. Чепелівка Гайсинського р-ну, дізнаємося, що: “На Івана дівчата та хлопці закопували вербу – Купайло, вбирали його вінками. Співали біля верби купальських пісень, а пізно ввечері розривали й кидали на грядки з огірками, щоб гарно родили”.

Далі наводимо записи, зроблені в різні роки від селян з усієї території України:

1) Хмельниччина, Мур-Куриловецький р-н, с. Зелені Курілівці, 1989 р., Савчук Лідія Гаврилівна: “На “Купала” коло криниці на чотирьох рогах (по кутах) дівчата ставили гільце, лишень із вишень і черешень. Вбирали квітками, співали, обливалися водою. Вінки розривали й кидали на огірки, щоб добре родили”.

2) Хмельниччина, Хмельницький р-н, с. Книжківці, 2004 р., Коляденко Валентина Степанівна: Купайлом називали ляльку, сплетену з гілля та квітів, яку дівчата топили в річці. В основу ляльки брали дві скріплені гілки, одна мала внизу розгалуження (ноги). Вся фігура прибиралася квітами”.

3) Хмельниччина, Красилівський р-н, с. Западинці, 2004 р., Перепелиця Ярина, 1929 р. н.: “На Купайла ставили вербу, маяли квітками. Співали коло неї пісень. Дівчата ламали вершок верби, кому він діставався, та швидше вийде заміж. На Купала виходили рано до гори, дивились, як сонце грає (коли сходить), а як заходить – то сонце купається.

На Купала ложимо квіти під подушку, які взяли з верби, щоб приснився хлопець, який до вподоби”.

4) Хмельниччина, Красилівський р-н, с. Западинці, 2004 р., Вишнівська Галина Романівна, 1932 р. н.: “На Купала дівчата і хлопці ставили вербу, співали пісень. За звичаєм, хто верха зломить, той швидше вийде заміж. При цьому цю гілку перекидали через хату. От моя родичка вломила вершка і так добре перекинула, що не зважаючи на те, що була наймолодша, сама перша вийшла заміж”.

5) Тернопільщина, Заліщицький р-н, с. Колодрібка, 1970-і рр., Манчуленко Іван Васильович: “До Першої світової війни в нашому селі люди вперто держалися легенд про цвіт папороті. Вони вірили, що проти Івана (6 липня) опівночі цвіте чарівний цвіт папороті. Хто зміг би зірвати той цвіт і мав его при собі, той знав би всі тайни світу й навіть людські думки. Та велика трудність була його

зірвати, бо, як твердили, той цвіт цвів лише одну секунду, миттєво блиснувши, і в тій секунді треба його схопити. Тільки при цьому була велика небезпека. Кажуть, що цвіт також підглядали чорти, котрі також хотіли б його мати, щоб знати все про людей.

Отже, коли хто схоче зірвати цвіт папороті в момент цвітіння, чорти можуть відтрити такому смільчаку руки, ноги або зовсім заповідати смерть. Та мимо тих сказаних страхів знаходилися такі відважні, що йшли й сиділи в лісі до півночі над папороттю, щоб захватити той чарівний цвіт. Та жодному так і не вдалося дістати його”.

б) М. Тернопіль, 2005 р., Синенька Богдана: “На Тернопільщині Івана Купала називають лопушняком. У с. Новий Нижбірок Густинського р-ну цим зіллям встеляють стежку від хати до хвіртки”.

Відтворення свята в Музеї

У 50–60-і рр. минулого століття в Україні побутували сценарії народних свят (зокрема Івана Купала), за ними проводилися дійства в містах і селах. На жаль, на таких заходах повністю ігнорувалася народна традиція. На святі Купала, як і на інших, часом оприлюднювалися звіти підприємств, колгоспів, вводилися елементи, далекі від народних.

Проте в деяких місцях знаходилися фахівці, справжні шанувальники народної культури, які намагались відродити автентичні свята, серед них і Купала.

Так, у 1970-х можна було ще почути народну пісню у с. Великий Хутір на Черкащині, побачити купальське обрядодійство в с. Велика Рача в райцентрі Коростишів на Житомирщині та в інших місцях.

В Києві традиція святкування Купа-

ла була започаткована в 1969 р. етнографічних хором “Гомін” під керівництвом Л. Яценка.

У нашому Музеї, від часу відкриття його для відвідувачів, систематично влаштовуються майстер-класи народних умільців, календарні та хліборобські обряди.

Івана Купала в Музеї святкують з 1983 р. Дуже важливо те, що цей захід проводиться за матеріалами польових досліджень науковців Музею, і у відвідувачів з’являється можливість ознайомитися з особливостями купальських обрядодійств різних регіонів: Поділля, Полісся, Наддніпрянщини, Полтавщини тощо.

З 1992 р. постійним місцем проведення зазначеного свята є мальовничий куточок Музею між експозиціями з Поділля та Карпат (зі ставком, лугом, галявинами).

Як і до всіх музейних заходів, до Купала готуються заздалегідь. Для цього виготовляється купальська атрибутика: “Іван”, “Лялька”, “Купайло” (верба), завітчується зеленню криниця та інше. Для вінків у Музеї вистачає квітів, а для купальського вогнища – дров.

Найважливіше те, що, ми запрошуємо народні колективи, які знають купальські пісні та обряди. Це фольклорні ансамблі з Вінниччини, Чернігівщини, Київщини, Черкащини, Донеччини та інших регіонів, хор “Гомін”.

Свято в Музеї відбувається за традицією увечері 6 го липня. Зазвичай сюди приходять багато молоді, вона стає учасником усіх етапів дійства, від вінкоплетіння до ворожіння на долю.

Не лише працівники Музею, а й відвідувачі вбираються у народний одяг.

Розпочинається свято з урочистої ходи. Із лісу хлопці та дівчата несуть